

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

I. Загальна географія і топографо-картографічне вивчення Землі

Загальна географія. Сонячна система та її будова. Поняття про форму і розміри Землі. Фізико-географічне значення форми Землі. Розміри земної кулі. Добове обертання Землі та його наслідки. Місцевий, поясний і декретний час. Річний рух Землі та його наслідки. Тропіки та полярні кола.

Внутрішня будова Землі. Поняття «літосфера». Типи земної кори. Зовнішні сили, що змінюють поверхню Землі. Вивітрювання. Робота вітру, текучих вод, льоду. Внутрішні сили, що зумовлюють зміни земної кори. Вулкани та райони їх поширення. Землетруси та райони їх поширення. Утворення материків і океанів. Форми земної поверхні: рівнини, низовини, плоскогір'я, гори і надгір'я. Гори складчасті, складчасто-брилові. Поняття про річкову долину. Рельєф дна Світового океану. Острови і півострови. Значення рельєфу в господарській діяльності людини.

Польові методи метеорологічних досліджень. Камеральні методи кліматологічних обробок даних. Атмосферне повітря, його будова. Фізичні характеристики атмосферного повітря. Потоки сонячної, земної і атмосферної радіації. Сонячна радіація. Термічний режим атмосфери. Географічний розподіл температури повітря. Вологообіг в природі. Тумани і хмари. Опади. Загальна циркуляція атмосфери. Циркуляція в тропіках. Позатропічна циркуляція. Поняття про клімат і кліматичну систему. Кліматотворення. Класифікація кліматів. Клімати Землі. Коливання і зміна клімату. Циркуляційні фактори клімату. Тепловий баланс. Особливості формування клімату України. Поняття про погоду. Типи погод. Принципи комплексного кліматичного районування. Поняття про мікроклімат. Екологічний стан повітряного басейну. Заходи охорони повітряного басейну.

Водні екосистеми річок (абіотичні й біотичні). Фізико-хімічні властивості води. Живлення річок. Класифікація річок. Річковий стік та його складові. Класифікація річок за внутрішньорічним режимом стоку води. Рух води в річках. Річкові наноси. Руслові процеси. Водний баланс річок, озер, боліт. Озера, водосховища (основні характеристики водосховищ). Болота (типи боліт). Льодовики (типи, поширення та значення льодовиків). Світовий океан. Рельєф дна Світового океану. Донні відклади в океанах і морях. Солоність вод Світового океану. Водні маси Світового океану. Хвилювання в океанах і морях. Течії в океанах і морях. Проблеми охорони Світового океану і природних вод.

Поняття про ґрунти як компонент наземних екосистем. Ґрунтовий профіль і його горизонти. Індксація генетичних горизонтів за О. Н. Соколовським. Основні морфологічні ознаки генетичних горизонтів: забарвлення, структура, складення, новоутворення, включення, гранулометричний склад. Гумус. Загальні процеси гумусоутворення. Фактори ґрунотворення. Зональність, особливості ґрунотворення під трав'яною (лучною, степовою) та лісовою рослинністю. Концепція елементарних ґрунотворних процесів, їх основні риси. Режими ґрунотворення. Таксономія ґрунтів: тип, підтип, рід, вид, підвид, різновид, розряд, підрозряд. Ґрунти арктичних і тундрових, бореальних, суббореальних областей; тропіків та

субтропіків, характеристика умов ґрунтоутворення та особливості генетичного профілю.

Біоценоз і його структура. Видовий склад. Домінанти, едифікатори, другорядні види. Ярусність надземна і підземна. Горизонтальне додавання біоценозів. Класифікація біоценозів. Найважливіші таксономічні категорії.

Поняття про ареали, космополіти, ендеміки. Ареал, його структура, типи ареалів. Космополіти. Ендеміки: неоендемізм і палеоендемізм. Центри походження, достатку і таксономічної розмаїтості форм. Релікти.

Біогеографічна зональність та районування. Система зональності. Поняття про зональний, інтра-і екстразональний типи біоценозів. Структура живого покриву природних зон. Провінційні і регіональні розходження в структурі природних зон. Широтна зональність і висотна поясність.

Біогеографічне районування суходолу. Основні біоми суходолу. Поняття біому. Особливості його структури і динаміки. Загальна характеристика географічних умов та особливостей біоценозів у складі різних біомів суходолу.

Збереження біорізноманіття як одне із завдань біогеографії. Міжнародні організації та заходи світового рівня з охорони біорізноманіття. Природно-заповідний фонд України.

Топографо-картографічне вивчення Землі. Поняття про план місцевості, профіль, географічну карту. Основні відмінності географічної карти від плану місцевості. Типи карт. Зображення земної поверхні на площині. Спотворення на картах внаслідок кривизни Землі. Системи координат, що застосовуються в топографії. Географічна широта і довгота. Система висот. Абсолютна і відносна висоти точок місцевості. Особливості картографічного зображення.

Елементи топографічних карт і планів. Математична основа, її елементи. Поняття про картографічні проекції. Види картографічних проекцій за спотворенням, за допомірною фігурою тощо. Масштаби, їх види. Масштабний ряд топографічних карт. Величина та точність масштабу. Номенклатура і розграфка, геодезична основа. Градусна сітка на карті та її елементи.

Засоби зображення об'єктів і явищ на географічних картах. Умовні знаки, їх функції, класифікація. Читання карт і планів. Способи зображення тематичних явищ, рельєфу. Значення карти в житті та господарській діяльності людини.

Способи орієнтування на місцевості. Орієнтування за картою на місцевості. Орієнтування ліній на місцевості. Кути орієнтування: азимут географічний, азимут магнітний, дирекційний кут, румби. Розв'язання задач за картами і планами.

Поняття про картографічні твори. Географічні карти: визначення, елементи, типи, класифікація. Серії карт, географічні атласи, глобуси: їх види, особливості призначення.

II. Фізична географія материків і океанів.

Основні риси розвитку географічної оболонки: диференціація її ландшафтів та зміна їх людиною. Материка і океани як частина географічної оболонки. Глобальні проблеми охорони географічного середовища.

Особливості природи материків у зв'язку з їх географічним положенням. Природні фактори диференціації ландшафтів. Характеристика сучасних ландшафтів по материках.

Комплексна фізико-географічна характеристика Європи.

Комплексна фізико-географічна характеристика Азії.

Комплексна фізико-географічна характеристика Африки.

Комплексна фізико-географічна характеристика Північної і Південної Америки.

Комплексна фізико-географічна характеристика Австралії.

Комплексна фізико-географічна характеристика Антарктиди.

Особливості океанів Землі (рельєф дна, кліматологічні особливості, течії, органічний світ, охорона від забруднення).

Фізична географія України.

Особливості геологічної будови головних геоструктурних регіонів України. Найважливіші етапи геологічної історії. Палеогеографічні умови антропогену та закономірності поширення антропогенових відкладів. Геоморфологічна будова. Особливості розвитку основних генетичних типів і форм рельєфу. Геоморфологічне районування території України. Багатство і різноманітність корисних копалин у зв'язку з геологічною будовою.

Кліматичні умови та ресурси України. Агрокліматичне районування території. Господарська оцінка клімату України. Водні ресурси України. Чорне та Азовське море. Підземні й ґрунтові води території України. Мінеральні джерела та їх бальнеологічне значення.

Основні гідрологічні об'єкти України. Річки України. Основні басейни, гідрографічні характеристики, річковий стік, хімічний склад і якість вод, використання річкових вод. Озера і водосховища України, загальна характеристика: їх кількість, розміри, розміщення по території, режим рівня води, господарське використання. Болота України. Підземні води України їх типи, основні характеристики, використання, екологічні проблеми. Підземні води України: умови формування, експлуатація, запаси, хімічний склад. Моря України: загальна характеристика, особливості, сольовий склад, ресурси морів, використання, екологічні проблеми.

Основні закономірності в поширенні ґрунтів на території України. Агроґрунтове районування України. Земельний кодекс. Характеристика основних біотипів. Зоогеографічне районування. Охорона тварин в Україні.

Несприятливі фізико-географічні процеси і шляхи їх запобігання. Ландшафти і фізико-географічне районування України.

III. Економічна і соціальна географія світу

Сучасна політична карта світу. Типологія країн. Показники, що визначають рівень соціально-економічного розвитку країн. Форми правління та адміністративно-територіального устрою країн. Регіональні відміни у рівнях соціально-економічного розвитку країн.

Світові природні ресурси. Географія світових природних ресурсів: мінеральних, земельних, лісових, водних, рекреаційних, Світового океану. Ресурсозабезпеченість і ресурсозбереження.

Чисельність населення світу і його динаміка. Природний рух населення та його відтворення. Релігії народів світу. Нерівномірність розміщення населення на Землі. Урбанізація та її проблеми. Міграційні процеси.

Географія промисловості світу. Структура промисловості. Характеристика основних галузей промисловості: розміщення, сировинна база, експорт.

Географія сільського господарства. Галузева структура. Особливості розміщення галузей рослинництва і тваринництва.

Географія транспорту. Розвиток та розміщення найважливіших видів транспорту: залізничного, автомобільного, трубопровідного, морського, повітряного. Зовнішні економічні зв'язки. Основні форми економічного співробітництва. Міжнародний туризм та його різновиди.

Економічна і соціальна географія України

Положення України на політичній карті та його господарська оцінка.

Населення і трудові ресурси. Територіальні відмінності і чинники розміщення та густоти населення. Природний рух населення. Вікова і статева структура. Міграція населення, її види та причини. Національний та етнічний склад населення. Українська діаспора та причини її виникнення. Урбанізація та регіональні відмінності в її рівнях. Сільське розселення та його територіальні відмінності.

Господарство. Основні риси галузевої структури господарства. Сучасні проблеми розвитку та територіальної організації господарства.

Промисловість. Загальна характеристика розвитку і розміщення промисловості. Галузева структура, спеціалізація та основні міжгалузеві комплекси. Сучасні проблеми і перспективи розвитку та розміщення промисловості. Паливно-енергетичний, металургійний, машинобудівний, хімічний, лісопромисловий комплекси, легка промисловість. Структура, місце і роль у господарському комплексі кожного з них. Основні галузі (галузева структура), чинники їх розвитку і розміщення. Сировинна база. Розміщення окремих галузей, територіальна організація кожного з комплексів. Проблеми і перспективи розвитку кожного з названих комплексів.

Сфера послуг, її розвиток і розміщення. Проблеми та перспективи розвитку комплексу.

Агропромисловий комплекс (АПК). Структура комплексу та основні його ланки. Земельний фонд. Рослинництво. Зернові культури. Галузі, що переробляють продукцію зернового господарства. Вирощування технічних культур. Галузі переробки технічних культур. Вирощування картоплі і овочів, садівництво, ягідництво і виноградарство. Переробні галузі. Тваринництво. Галузі переробки тваринницької продукції. Агропромислові зони.

Транспортний комплекс і міжнародні економічні зв'язки. Основні види транспорту і особливості їх розміщення. Зовнішні економічні зв'язки, їх форми. Зовнішня торгівля товарами і послугами.

Економічні райони. Географічний поділ праці та економічне районування. Коротка економіко-географічна характеристика економічних районів. Донецький район. Придніпровський район. Північно-Східний район. Столичний район. Центральний район. Причорноморський район. Подільський район. Північно-Західний район. Карпатський район.

IV. Методика викладання географії.

Методика викладання географії як наука і навчальний предмет.

Співвідношення між процесом навчання і процесом пізнання. Специфіка процесу навчання географії. Засоби навчання географії та їх класифікації. Методи навчання та їх місце в структурі навчального процесу з географії. Класифікація методів навчання географії.

Повторення, перевірка і оцінка знань – умінь як важливий елемент процесу навчання географії. Оцінка знань та її мотивування. Вимоги до рівня навчальних досягнень учнів з географії та критерії оцінок, що виставляються учневі.

Основні форми організації навчальної роботи з географії. Урок, типи уроків залежно від змісту навчального матеріалу, мети і завдань навчального процесу.

Педагогічний менеджмент як галузь та сфера діяльності. Історія становлення педагогічного менеджменту. Методологічні засади педагогічного менеджменту. Теоретичні основи педагогічного менеджменту. Реалізація основних управлінських функцій: планування, організація, мотивація, контроль. Забезпечення результатів управлінської діяльності. Зарубіжні системи педагогічного менеджменту. Оцінювання якості управління освітніми системами. Шкільна географія як предмет методичної науки. Факультативи географічного змісту та навчання у школах (класах) з поглибленим вивченням географії та існуючих для них підручників. Шкільна фізична географія як предмет методичної науки: історія, цілі, зміст, особливості побудови шкільних географічних курсів. Моніторингові дослідження в освітній сфері, в умовах глобалізації. Методологічні основи моніторингу. Моніторинг якості освіти в Україні. Технологія створення і реалізації системи освітнього моніторингу. Методики обробки і аналізу результатів освітнього моніторингу. Роль моделювання в оцінюванні якості освіти. Вплив результатів моніторингу на управлінську діяльність в системі освіти. Методологічні основи наукового пізнання. Роль науково-дослідної роботи у формуванні спеціалістів. Інформаційне забезпечення наукових досліджень. Основні джерела географічної інформації, інформаційні банки географічних даних. Методи наукових досліджень. Методика і технологія науково-дослідної роботи. Організаційна стадія науково-дослідного процесу. Дослідна стадія науково-дослідного процесу. Стадія апробації та реалізації результатів. Географічна інформація на сучасному етапі розвитку науки.

Література:

1. Артамонов Б.Б., Штангрет В.П. Топографія з основами картографії. Навч. посібник. - Львів: Новий світ, 2006. - 248 с.
2. Безуглий В.В., Регіональна економічна і соціальна географія світу: Навч. посіб. Вид. 2-ге, доп., перероб. / В.В. Безуглий, С.В. Козинець. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 688 с.
3. Божок А.П., Молочко А.М., Остроух В.І. Картографія: Підручник. - К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. - 271 с.
4. Винокур М.С., Скуратович О.Я. Листы опорных сигналов и структурно-логические схемы на уроках географии. – К. : Рад. шк., 1990. – 47 с.
5. Голіков А.П., Олійник Я. Б., Степаненко А.В. Вступ до економічної та соціальної географії. – К., 1997. – 320 с.
6. Гуцуляк В. М. Основи ландшафтознавства : Навч. посібник. - К. : НМК ВО, 1992. – 60 с.
7. Економіка зарубіжних країн : Навчальний посібник для вузів / А. П. Голіков, О. Г. Дейнека, Л. О. Позднякова, П. О. Черномаз. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 463 с.
8. Економічна і соціальна географія світу : Навчальний посібник / За ред. С. П. Кузика. – Львів : Світ, 2002. – 672 с.
9. Загальна гідрологія. Підручник / Левківський С. С., Хільчевський В. К., Ободовський О. Г., Будкіна Л. Г. та ін. - К.: Фітосоціоцентр, 2000. - 264с.
10. Загальна гідрологія: підручник [Текст] / В. К Хільчевський, О. Г. Ободовський, В. В. Гребінь та ін. - К.: Видавничополіграфічний центр «Київський університет», 2008. – 399 с.
11. Заставний Ф.Д. Географія України. – Львів : «Світ», 1994. – 470 с.
12. Картель М.Н. Використання малюнка в навчанні географії. – К. : Рад. шк., 1990. – 96 с.
13. Клименко В. Г. Загальна гідрологія: навчальний посібник [Текст] / В. Г. Клименко. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна., 2012. – 280 с
14. Ляшенко Д.О. Картографія з основами топографії: Навч. посібник для вищих навчальних закладів. - К.: Наук, думка, 2008. - 184 с.
15. Масляк П. О. Словник-довідник учня з економічної і соціальної географії світу / П. О. Масляк, Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. – К. : Лібра, 1996. – 145 с.
16. Масляк П.О., Шищенко П.Г. Хрестоматія з географії України. – К. : «Генеза», 1994. – 446 с.
17. Методика викладання географії в школі : Навчальний посібник / За ред. С. Г. Коберніка. – К. : Стафед – 2, 2000. – 320 с.
18. Назаренко І.І. Ґрунтознавство: Підручник / І.І. Назаренко, С.М. Польчина, В.А. Нікорич. – Чернівці: Книги–ХНІ, 2008. – 400 с.
19. Немець Л. М., Заволока Ю.Ю., Сегіда К.Ю. Основи соціальної географії: навчально-методичний комплекс для студентів-географів. – Харків, 2012. – 98 с.
20. Панас Р.М. Ґрунтознавство: Навч. посібник / Р.М. Панас. – Львів: Новий Світ–2000, 2006. – 372 с.
21. Панасенко Б.Д. Фізична географія материків та океанів. Частина І. Світовий океан. Антарктида. Австралія. Океанія. Африка. Південна Америка. Північна Америка. – Вінниця, 2008. – 588 с.
22. Панасенко Б.Д. Фізична географія материків: Навчальний посібник. В 2 ч. – Ч. І. Материки південної півкулі. – Вінниця: ЕкоБізнесЦентр, 1999. – 200 с.
23. Пестушко В.Ю., Сасихов В.О., Уварова Г.Є. Географія материків та океанів : Методичний посібник для вчителів.– К : Вирій, 2000.– 272 с.
24. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії : Навчальний посібник / Пістун М.Д. – К.: Вища шк., 1994. – 156 с.
25. Позняк С.П. Ґрунтознавство і географія ґрунтів : Підручник. У двох частинах / С.П. Позняк. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2010.–270 с.;–286 с.
26. Половина І.П., Затула В.І. Загальні географічні закономірності Землі: Навчальний посібник. – К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2002. – 157 с.

27. Потіш Л.А. Екологія: Навч. посібник / Потіш ЛА. К.: Знання, 2008. – 272 с.
28. Природа Украинской ССР. Климат /Бабиченко В. Н., Барабаш М. Б., Логвинов К. Т. и др. – К.: Наукова думка, 1984. – 232 с.
29. Физико-географическое районирование Украинской ССР. – К.: Изд-во Киев.ун-та, 1968. – 683 с.
30. Фізична географія України: Підручник /Маринич О. М., Шищенко П. Г. - К.: Знання, КОО, 2006. – 511 с.
31. Шищенко П. Г. Прикладная физическая география. – К.: Вища школа, 1988. – 192 с.
32. Юрківський В. М. Регіональна економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни : Підручник / В. М. Юрківський. – 2-ге вид. – К. : Либідь, 2001. – 416 с.

Інформаційні ресурси

1. Географічний портал. – Режим доступу: <http://geosite.com.ua>
2. Країни світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.world-countries.org.ua
3. Країни світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.allcountries.org.ua

СТРУКТУРА І КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗАВДАНЬ ФАХОВОГО ЕКЗАМЕНУ З ГЕОГРАФІЇ ТА МЕТОДИКИ ЇЇ ВИКЛАДАННЯ

За блоками:

- I. Загальна географія і топографо-картографічне вивчення Землі – *20 балів*;
- II. Фізична географія материків та океанів, фізична географія України – *20 балів*;
- III. Економічна і соціальна географія світу, економічна і соціальна географія України – *20 балів*;
- IV. Методика викладання географії – *40 балів*.

Загальна кількість балів – 100.

За типами завдань:

- *Тестові завдання закритого типу* з вибором однієї правильної відповіді: 26 завдань, за кожне – 1 бал, всього 26 балів.

У кожному з завдань пропонується 4 (3) можливі варіанти відповіді, з яких правильним є лише один.

Завдання на встановлення відповідності (встановлення логічних пар): 9 завдань, за кожну правильно утворену логічну пару – 1 бал, всього – 42 бали.

До кожного завдання у двох колонках подано інформацію, яку позначено цифрами (ліворуч) і буквами (праворуч). Виконуючи завдання, необхідно встановити відповідність інформації, позначеної цифрами і буквами (утворити логічні пари) та записати відповідно до цифр літери, які відповідають завданню у лівому стовпчику таблиці.

Завдання на встановлення послідовності: 3 завдання, за кожне – 2 бали, всього 6 балів.

Слід записати представлені факти у порядку зменшення, збільшення, хронології, географічного розподілу тощо відповідно до завдання. Кожен наведений факт позначається певною літерою. Поруч надана таблиця для позначення певної послідовності літер, що позначають представлені факти.

Завдання множинного вибору: 4 завдання, за кожну правильну відповідь (від 3 до 6 у залежності від завдання) – 1 бал (відповідно за завдання від 3 до 5 балів), всього – 20 балів .

Необхідно вибрати декілька правильних варіантів із запропонованих і вписати їх номери у клітинки. Порядок запису цифр не має значення.

Завдання відкритого типу на знання термінології: за кожне 1 бал, всього – 3 бали.

До наведених трактувань слід запропонувати один термін, який воно розкриває (якщо є синоніми рівнозначні, то зараховується будь-який з них як правильний).

Завдання на вирішення географічних задач: всього 1 задача з декількома невідомими, за кожне з них 0,5 балів, всього – 3 бали.

На чорнетці або в умі слід зробити необхідні розрахунки, відповіді вписати на аркуш роботи. При оцінюванні розглядаються тільки наведені відповіді.

Максимальна сума балів за виконання всіх завдань – 100 балів.

Якщо вступник набрав менше 20 балів, то ухвалюється рішення про негативну оцінку підготовленості вступника («незадовільно»).

Якщо вступник набрав 20 і більше балів, то загальна сума набраних балів переводиться у шкалу 100-200 згідно з таблицею переведення тестових балів з фахового екзамену з географії та методики її викладання 20-100 до шкали 100-200 відповідно до Порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2023 році.

Таблиця переведення тестових балів з фахового екзамену з географії та методики її викладання до шкали 100-200 балів

Тестовий бал	Бал за шкалою 100 – 200 балів
20	100
21	101
22	102
23	104
24	105
25	107
26	108
27	110
28	111
29	112
30	113
31	114
32	116
33	117
34	118
35	119
36	120
37	122
38	123
39	124
40	125
41	127
42	128
43	130
44	131
45	132

46	134
47	135
48	136
49	137
50	138
51	140
52	141
53	142
54	144
55	145
56	146
57	147
58	148
59	149
60	150
61	152
62	153
63	154
64	155
65	157
66	158
67	160
68	161
69	162
70	163
71	165
72	166
73	167
74	168
75	170
76	171
77	172
78	173
79	174
80	175
81	177
82	178
83	179
84	181
85	182
86	184
87	185
88	186
89	187
90	188
91	190
92	191
93	192
94	194
95	195
96	196
97	197

98	198
99	199
100	200

Голова фахової атестаційної комісії

доц. Катерина БОРИСЕНКО

Затверджено
приймальною комісією
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
протокол № 3 від «03» квітня 2023 р.

Відповідальний секретар
Приймальної комісії

_____ доц. Сергій ЄЛЬЦОВ